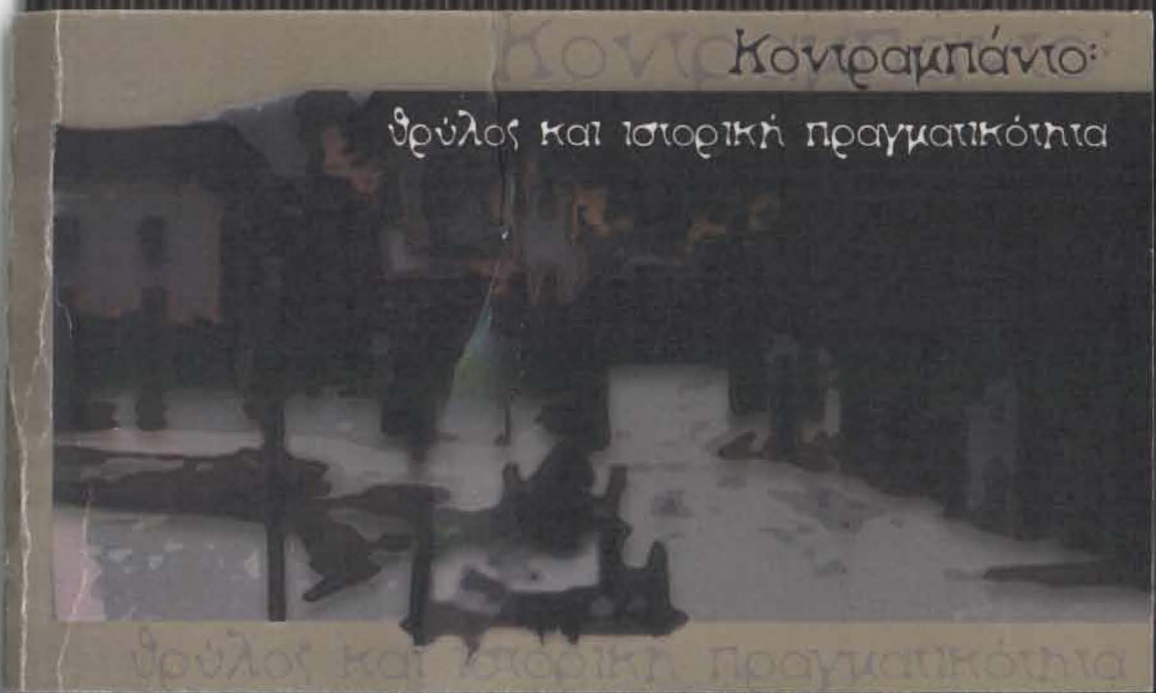

Small white label with illegible text and a yellow sticker.

ΚΟΝΙΟ Κοντραμπάνιο:

θρύλος και ιστορική πραγματικότητα

θρύλος και ιστορική πραγματικότητα

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	1
Περίληψη	3
Summary.....	4
Εισαγωγή.....	5
Μεθοδολογία έρευνας.....	8
Αποτελέσματα έρευνας.....	12-29
Ιστορικά στοιχεία.....	12
Πρακτικές.....	16
Κομβικά πρόσωπα.....	18
Τοπογραφία.....	21
Δίκτυα.....	27
Προϊόντα – Διακίνηση.....	29
Σχεδιασμός / Δημιουργία ψηφιακού βιβλίου.....	30-34
Διασκευή σεναρίου.....	30
Δημιουργία ψηφιακού βιβλίου.....	32
Σχεδιασμός / Δημιουργία εφαρμογής.....	35
Επίλογος.....	38
Βιβλιογραφία.....	40

Ευχαριστίες

Ένα ευχαριστώ, θα ήταν λίγο, για να ανταποδώσω όσα απλόχερα μου προσέφεραν σε υλική και κυρίως ηθική διάσταση όσοι βοήθησαν για την υλοποίηση αυτού του εγχειρήματος. Κατ' αρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς μου, τον υπεύθυνο καθηγητή μου Παπαγεωργίου Δημήτρη που στάθηκε (και με ανέχτηκε κυρίως!!!) δίπλα σε αυτή μου την προσπάθεια δάσκαλος και φίλος, τους συνεπιβλέποντές καθηγητές μου Μαυροφίδη Θωμά και Σπάθη Αλέξανδρο (που τραβήξαν πολλά!), αλλά και τους υπόλοιπους καθηγητές, που δίχως τις πολύτιμες συμβουλές, τη βοήθειά και τις γνώσεις τους η πτυχιακή αυτή δεν θα είχε υλοποιηθεί. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Μανώλακα Παναγιώτη για την αφήγηση του κειμένου του audio-book της εφαρμογής και την Κυρτοπούλου Ειρήνη για τα όμορφα σκίτσα που μου παρεχώρησε. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου (για όσα «υπέφεραν» κατά τη διάρκεια υλοποίησης της πτυχιακής!), τους φίλους μου Νικολέτα, Σοφία, Ρένα, Βάσω, Είρβα, Κόστα, Ανθούλα αλλά και όλους όσους βάλανε έστω και ένα λιθαράκι για να μπορώ να γράφω σήμερα αυτό το κείμενο!

Περίληψη

Το «Κοντραμπάντο¹: θρύλος και ιστορική πραγματικότητα» είναι μια διαδραστική εφαρμογή που πληροφορεί για το «κοντραμπάντο» στη Λέσβο και στο Αϊβαλί, προβάλλοντας αυτή την πρακτική με δύο τρόπους: I) μέσω μιας βιβλιογραφικής έρευνας και II) με τη δημιουργία «ψηφιακής» διασκευής του βιβλίου του Στρατή Μυριβήλη «Ο Βασίλης ο Αρβανίτης»², ενός λογοτεχνικού βιβλίου, που κατά κύριο λόγο πραγματεύεται τον ιδιότυπο των πρωταγωνιστών – κοντραμπαντζήδων.

---

¹ Κοντραμπάντο ονομάζεται το λαθρεμπόριο σε όλη την Ανατολική Μεσογειακή λεκάνη. Σύμφωνα με το ελληνικό λεξικό των Τεγόπουλου - Φυτράκη, η ονομασία προέρχεται από την ιταλική λέξη *contrabbando*, που ενσωματώθηκε στη λαϊκή διάλεκτο όλων σχεδόν των παράλιων λαών και εθνοτικών ομάδων. Η πρακτική του κοντραμπάντου αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα Μικρασιατικά παράλια, στα (γειτονικά) νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στον ευρύτερο αιγαίο χώρο, από το 19^ο έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, με επίκεντρο κυρίως τη διακίνηση καπνού και τσιγαρόχαρτων (και περιστασιακά και άλλων προϊόντων). Η κύρια αιτία για την ανάπτυξη του λαθρεμπορίου καπνού ήταν η μονοπωλιακή διακίνηση του καπνού από τη γαλλική εταιρεία «Ρεζί» στο πλαίσιο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που προσέφερε περιθώρια σημαντικού κέρδους σε όσους ριψοκίνδυνους αναλάμβαναν την παράνομη διακίνηση.

Summary

“Kontrabanto³ (smuggling): legend and historical reality”. An interactive application concerning “kontrampanto” in Lesvos and Aivali, an attempt to present this practice: I) from the point of view of a bibliographic research and II) from the point of view of a “digital” presentation of Stratis Myrivili’s book titled “Vasilis the Arvanitis”, a literary book which mainly deals with particular character of the “kontrampatzides” (smugglers).

---

² Σ. Μυριβήλης, «Ο Βασίλης Ο Αρβανίτης», εκδ. Εστία, Αθήνα, 1988

³ «Kontrabanto» is named the smuggling in the all Eastern Mediterranean basin. According to the Greek dictionary of “Tegopoyloy - Fytraki», the name emanates from the Italian word «contrabbando», that was incorporated in the popular dialect of different national groups, all over Mediterranean area. The practice of “kontrabanto” flourished particularly in coastal Asia Minor areas, as such as in the (neighbouring) islands of Eastern Aegean, from the 19th up to the middle of the 20th century. Smuggling was focused mainly on the distribution of tobacco (and occasionally and other products). The monopoly of the tobacco distribution from the French company “Rezi” in the Ottoman Empire increased the profits for the smugglers.

Εισαγωγή

Η αρχική ιδέα για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας, αφορούσε στη δημιουργία μιας πολυμεσικής εφαρμογής που θα μετέφερε ένα λογοτεχνικό βιβλίο στο ψηφιακό χώρο των ηλεκτρονικών υπολογιστών, δηλαδή κάτι ανάλογο με τα ευρέως διαδεδομένα ηχητικά βιβλία (audio-books) εμπλουτισμένο με εικόνες, videos και animations.

Ο λόγος που επιλέχθηκε η χρήση οπτικών μέσων στην ψηφιακή διασκευή κάποιου βιβλίου ήταν διότι στα audio-books – κυρίως όταν εικονογραφημένα βιβλία μετατρέπονται σε ηχητικά - ένα οπτικό μέσο (οι εικόνες) γίνεται ουσιαστικά ανύπαρκτο, μια μορφή επικοινωνίας αντικαθιστά την άλλη. Αν και προστίθεται ο ήχος, οι εικόνες αφαιρούνται και περιγράφονται με λέξεις και έτσι χάνεται η σύνδεση μεταξύ των λέξεων και των εικόνων, μιας και πολλές φορές οι εικόνες αποτελούν μέρος της αφήγησης – ζωτικά στοιχεία για την ερμηνεία και κατανόηση του κειμένου (κάτι που παρατηρείται κυρίως στα παιδικά βιβλία). Παρ' όλα αυτά, το ηχητικό βιβλίο έχει πλεονεκτήματα που δεν συναντούνται σε ένα (έστω και εικονογραφημένο) βιβλίο. Παρέχει την ακουστική εμπειρία (ομιλία - αφήγηση, ηχητικά εφέ, μουσική, σιωπή) που άπτεται - προσεγγίζει σε αυτή της πραγματικότητας ενώ ταυτόχρονα με τα ηχητικά εφέ, τη μουσική αλλά και τη σιωπή τονίζονται λέξεις και συναισθήματα που αποτελούν καίρια σημεία-στοιχεία για την πλοκή της κάθε ιστορίας, τα οποία ειδάλλως μπορεί να μη γίνουν ευδιάκριτα. Ταυτόχρονα τα ηχητικά βιβλία δίνουν τη δυνατότητα σε μερίδα ανθρώπων που αδυνατούν να διαβάσουν (παιδιά, δυσλεκτικούς, τυφλούς κ.α.) να γνωρίσουν ένα λογοτεχνικό έργο, αλλά και λόγω των μέσων καταγραφής τους (cd, κασέτα) η λογοτεχνία μπορεί να μας συντροφεύει σε μέρη και στιγμές όπου η ανάγνωση ενός κειμένου είναι δύσκολη ή και αδύνατη (π.χ. στο αυτοκίνητο, όταν κάνει κανείς μια χειρονακτική εργασία κ.α.). Έχοντας υπόψη τα παραπάνω

συνειδητοποίησα, ότι η δημιουργία ενός ψηφιακού βιβλίου έδινε ταυτόχρονα σχεδόν όλα τα προτερήματα ενός εικονογραφημένου βιβλίου και ενός ηχητικού, συνδυάζοντας ταυτόχρονα και τις δυο εμπειρίες που αυτά μπορούν να προσφέρουν - την όραση και την ακοή.

Παρά τα προτερήματα των ηχητικών βιβλίων πολλοί υποστηρίζουν ότι είναι υποδεέστερα της ανάγνωσης και θέτουν ως βασικά μειονεκτήματα τα εξής: το έλλειμμα της φαντασίας που δημιουργείται κατά την ανάγνωση, την περικοπή κεφαλαίων ώστε να χωρέσουν στα μέσα και να μη γίνουν κουραστικά, την έμφαση που δίδεται-επιβάλλεται σε ορισμένα σημεία με τη δραματοποιημένη ανάγνωση, τα ηχητικά εφέ, τη μουσική και τη σιωπή, η επιβολή των παύσεων και του ρυθμού, αλλά και την έλλειψη εύκολης επιστροφής σε προηγούμενες παραγράφους. Μετά από σκέψεις κατέληξα στο συμπέρασμα, ότι η «πάλη» του παραδοσιακού βιβλίου με το ψηφιακό θα μπορούσε (εν μέρει) να αποφευχθεί αν το ψηφιακό βιβλίο μπορούσε να δώσει επιπρόσθετες πληροφορίες για τα σημαντικά στοιχεία του βιβλίου (γεγονότα, πρόσωπα, πόλεις κ.α.) και να διαφοροποιηθεί επαρκώς από το «αναλογικό» βιβλίο. Να δημιουργηθεί δηλαδή μια εφαρμογή που παρουσιάζει επαρκώς το περιεχόμενο ενός βιβλίου, αλλά παράλληλα θα έδινε τη δυνατότητα συνδυασμού του ψυχαγωγικού και του εκπαιδευτικού τομέα, ένα βιβλίο με οπτικοακουστικές επεξηγήσεις που θα διευρύνε το γνωστικό περιβάλλον γύρω από τα σημαίνοντα ζητήματα ενασχόλησης του «αναλογικού» βιβλίου. Από αυτή τη σκοπιά, μια ανάλογη προσπάθεια, πιστεύω ότι συνεισφέρει σε μια «νέα» ερμηνεία στη «μεταφορά» των βιβλίων στον ψηφιακό χώρο.

Έτσι, η αρχική ιδέα για τη δημιουργία ενός ψηφιακού βιβλίου εμπλουτίστηκε και το ζητούμενο πλέον ήταν να βρεθεί κάποιο βιβλίο που μπορούσε να μεταφερθεί ως «σενάριο» σε ψηφιακό περιβάλλον.

Το θέμα στο οποίο καταλήξαμε (με τον υπεύθυνο καθηγητή μου) ήταν μία έρευνα γύρω από το κοντραμπάντο, μέρος της οποίας θα ήταν και ο

τρόπος προβολής του μέσω ενός λογοτεχνικού βιβλίου, που κατά κύριο λόγο πραγματεύεται αυτή την πρακτική, το βιβλίο του Στρατή Μυριβήλη «Ο Βασίλης ο Αρβανίτης». Η ιδέα αυτή, αντέστρεφε την αρχική, αφού το κύριο αντικείμενο μελέτης δεν θα ήταν το ίδιο το βιβλίο, αλλά μια θεματική έρευνας, όπου η παρουσίαση ενός βιβλίου θα συμπλήρωνε τις γνώσεις γύρω από αυτή.

Η επιλογή του συγκεκριμένου βιβλίου του Στρατή Μυριβήλη, που θα πλαισιώνει την έρευνα για το κοντραμπάντο στηρίχτηκε κατά κύριο λόγο στη συστηματική (λογοτεχνική, αλλά τεκμηριωμένη) καταγραφή της πρακτικής του κοντραμπάντου, που περιγράφεται μέσα από τη ζωή του πρωταγωνιστή, του Βασίλη του Αρβανίτη, προβάλλοντας πολλές από τις πλευρές των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του «κοντραμπάντου», αλλά και στην έμμεση κοινωνική αποδοχή της συγκεκριμένης πρακτικής από μεγάλο μέρος της τότε τοπικής κοινωνίας. Εκτός από τη συστηματική παρουσίαση της πρακτικής του κοντραμπάντου, άλλοι σημαντικοί λόγοι για την επιλογή αυτού του βιβλίου ήταν η δημοτική γλώσσα, η δραματουργική αφήγηση και η δομή του, που λόγω της διανομής του σε κεφάλαια βοηθούσε στο μετέπειτα διαχωρισμό του ψηφιακού βιβλίου σε ενότητες, ώστε να αποφευχθεί ένα ενιαίο βίντεο που θα κούραζε, αλλά και θα αλλοίωνε την πρωτότυπη ροή του βιβλίου. Τέλος, στην επιλογή του συγκεκριμένου βιβλίου συνέβαλε ο χώρος όπου διαδραματίζεται η αφήγηση (η Λέσβος), αφού, λόγω της διαμονής μου σε αυτή, εξυπηρετούσε στην εύρεση οπτικοακουστικού υλικού που θα συνόδευε την αφήγηση.

Μεθοδολογία έρευνας

Η έρευνα για το κοντραμπάντο πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσω βιβλιογραφικών πηγών, αφού η εποχή στην οποία κυριάρχησε η συγκεκριμένη πρακτική (από τα τέλη του 19^{ου} έως περίπου και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα), δεν έδινε περιθώρια να αναζητηθούν προσωπικές συνεντεύξεις, με πρωταγωνιστές. Παράλληλα, ορισμένες σύγχρονες αφηγήσεις για τη συγκεκριμένη περίοδο είχαν την τάση είτε να μεγαλοποιούν τις κατατάσεις, είτε να μεταφέρουν αποσπασματικές πληροφορίες, αφού το κοντραμπάντο έχει προσλάβει στη Λέσβο τη μορφή λαϊκού θρύλου, όπου συγχέονται οι δραματοποιημένες εκδοχές με την ιστορική πραγματικότητα.

Η αλήθεια είναι, πως έγινε μια προσπάθεια προσωπικής συνέντευξης από τον κ. Νίκο από το Πλωμάρι (το επίθετο του οποίου δεν μπορούμε για ευνότητα λόγου, να αναφέρουμε), που αν και επιβεβαίωσε την ύπαρξη αυτής της πρακτικής περί το 1930 και την ενεργή συμμετοχή των εμπόρων της εποχής (ο ίδιος μας είπε, πως όταν ήταν πολύ μικρός, βοηθούσε τις μεταφορές των λαθραίων προϊόντων από τις απόκρημνες παραλίες που άραζαν τα καΐκια τους οι κοντραμπαντζήδες και πως εκείνη την εποχή οι έμποροι λειτουργούσαν ως μεσάζοντες), δεν μου έδωσε όμως τεκμηριωμένες πληροφορίες βάσει των οποίων θα μπορούσα να στηρίξω επαρκώς στοιχεία για την έρευνα. Συνεπώς, αρέστηκα στις βιβλιογραφικές πηγές.

Η βιβλιογραφική ή αρχειακή έρευνα⁴, προϋποθέτει τον εντοπισμό γραπτών τεκμηρίων, τον έλεγχο της εγκυρότητας και επιστημονικής αξίας τους, την κατηγοριοποίηση του ποιοτικού υλικού και στη συνέχεια την σύνθεση αυτών. Το κύριο πρόβλημα αυτής της έρευνας είναι ο έλεγχος εγκυρότητας και

⁴ Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη Θεόδωρο (Λέκτορα του Πανεπιστημίου Αιγαίου), «Αρχειακή Έρευνα (Archival Research) είναι η κατεξοχήν ιστορική έρευνα (αν και όχι αποκλειστικά) που αποσκοπεί

επιστημονικής αξίας των γραπτών τεκμηρίων, γιατί ο ερευνητής δεν έχει κανένα έλεγχο πάνω στον τρόπο με τον οποίο δημιουργήθηκαν τα γραπτά αυτά κείμενα και πρέπει να διαλέξει εκείνα που τον ενδιαφέρουν, να τα ερμηνεύσει, ή να τα συγκρίνει με άλλο υλικό ώστε να είναι χρησιμοποιήσιμα – αντίθετα από ότι συμβαίνει στη ζωντανή έρευνα⁵.

Στην έρευνα για το κοντραμπάντο κινήθηκα με γνώμονα την ανάλυση περιεχομένου⁶, που είναι μια από τις βασικές μεθόδους άντλησης ποιοτικού υλικού και διεξαγωγής ποιοτικής κοινωνικής έρευνας και κατηγοριοποίησα την έρευνά μου με βάση τα πέντε βασικά στάδια που, σύμφωνα με τον Θ. Ιωσηφίδη στις σημειώσεις «Εισαγωγή στην Ανάλυση Δεδομένων Ποιοτικής Κοινωνικής Έρευνας», ακολουθούν την ανάλυση περιεχομένου.

Τα πέντε βασικά στάδια βάση των οποίων διεκπεραιώθηκε η έρευνά μου είναι τα εξής⁷:

1 Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει μια αρχική θεωρητική επεξεργασία και μια αποσαφήνιση του ερευνητικού αντικειμένου και των ερευνητικών ερωτημάτων. Συνήθως το «στάδιο» αυτό διατρέχει ολόκληρη την ερευνητική διαδικασία καθώς ανασχηματίζεται και μετασχηματίζεται καθώς συλλέγονται τα δεδομένα και προχωρά η ταξινόμηση, η

στην εξέταση, ταξινόμηση και ανάλυση ιστορικών πηγών πάσης φύσεως που είναι οργανωμένες από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς ή και από ιδιώτες με την μορφή αρχείων.»

⁵ «Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και στις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών», (επιμ.) Βασίλης Φίλιας, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σ. 181-182

⁶ Η ανάλυση περιεχομένου (content analysis) είναι μια μέθοδος δευτερογενούς ανάλυσης ποιοτικού υλικού τα οποίο μπορεί να έχει διάφορες μορφές: κείμενα, συνεντεύξεις, εικόνες, φιλμ κτλ. Συνήθως η ανάλυση περιεχομένου εφαρμόζεται σε υλικό προερχόμενο από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (εφημερίδες, περιοδικά, τηλεόραση, κινηματογράφος, ραδιόφωνο) αλλά εφαρμόζεται και στην ανάλυση άλλων τύπων κειμένων και ποιοτικού υλικού γενικότερα, όπως προσωπικά έγγραφα και ντοκουμέντα, συνεντεύξεις, επιστολές, λογοτεχνικά κείμενα κτλ

⁷ Ιωσηφίδης Θεόδωρος, «Εισαγωγή στην Ανάλυση Δεδομένων Ποιοτικής Κοινωνικής Έρευνας», σημειώσεις για το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2003

καταγραφή και η ανάλυση τους.

2 Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει τον ακριβή καθορισμό των πηγών του ποιοτικού υλικού.

Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποίησα τριών τύπων γραπτά τεκμήρια α) επιστημονικά έγγραφα (πρακτικά συνεδρίου), β) άρθρα εφημερίδων και περιοδικών και γ) φιλολογικά έργα (λογοτεχνικά μυθιστορήματα), καθένα από οποία έχουν άλλη εγκυρότητα και συνεπώς λήφθηκε διαφορετικά η αξιοπιστία τους

3 Το τρίτο στάδιο αφορά τον προσδιορισμό της μονάδας καταγραφής και ανάλυσης, δηλαδή των τμημάτων του των κειμένων, η ολόκληρων των κειμένων που παρουσιάζουν ερευνητικό ενδιαφέρον.

4 Το τέταρτο στάδιο αφορά στην συστηματοποίηση των εννοιολογικών κατηγοριών στις οποίες κατατάσσονται τα ποιοτικά δεδομένα και στις οποίες βασίζεται ουσιαστικά η ανάλυση περιεχομένου.

5 Το πέμπτο στάδιο, άμεσα αλληλένδετο και πολλές φορές ταυτόχρονο με το προηγούμενο, είναι αυτό της κωδικοποίησης του υλικού εντός κάθε κατηγορίας και μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών.

Οι κατηγορίες στις οποίες καταλογοποίησα τα δεδομένα της έρευνάς μου για το κοντραμπάντο, είναι οι εξής:

1. Ιστορικά στοιχεία (η πρακτική του κοντραμπάντου και οι διαφοροποιήσεις του, από τα τέλη του 19^{ου} έως τα μέσα του αιώνα)
2. Πρακτικές (οι πρακτικές και οι κανόνες στο εσωτερικό των λαθρεμπορικών ομάδων)
3. Κομβικά πρόσωπα (τα πρόσωπα που σχετίζονται με την πρακτική είτε

ως υπέρμαχοι, είτε ως πολέμιοι αυτής)

4. Τοπογραφία (αναφέρονται τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά στοιχεία Λέσβου, Αίβαλιού και Μικρασιατικών ακτών, από τα τέλη 19^ο έως μέσα 20^{οο} αιώνα, ώστε ο αναγνώστης να αντιληφθεί σαφέστερα την περίοδο και τους κύριους τόπους δράσης)
5. Δίκτυα (τα δίκτυα που συνέδεαν τις περιοχές που αποτελούσαν «ενεργές ζώνες» λαθρεμπορίου)
6. Προϊόντα – Διακίνηση (τα προϊόντα που διακινούνταν)

Αποτελέσματα έρευνας

1. Ιστορικά στοιχεία

α. Το κοντραμπάντο

β. Περίοδοι δράσης

I) τέλη 19^{οο} αιώνα – 1922

II) 1922-1950

α. Το κοντραμπάντο

Κοντραμπάντο ονομάζεται το λαθρεμπόριο σε όλη την Ανατολική Μεσογειακή λεκάνη. Σύμφωνα με το ελληνικό λεξικό των Τεγόπουλου - Φυτράκη, η ονομασία προέρχεται από την ιταλική λέξη *contrabbando*, που ενσωματώθηκε στη λαϊκή διάλεκτο όλων σχεδόν των παράλιων λαών και εθνοτικών ομάδων. Η πρακτική του κοντραμπάντου αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα Μικρασιατικά παράλια, στα (γειτονικά) νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στον ευρύτερο αιγαϊκό χώρο, από το 19^ο έως και τα μέσα του 20^{οο} αιώνα, με επίκεντρο κυρίως τη διακίνηση καπνού και τσιγαρόχαρτων (και περιστασιακά και άλλων προϊόντων). Η κύρια αιτία για την ανάπτυξη του λαθρεμπορίου καπνού ήταν η μονοπωλιακή διακίνηση του καπνού από τη γαλλική εταιρεία «Ρεζί» στο πλαίσιο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που προσέφερε περιθώρια σημαντικού κέρδους σε όσους ρισκοκίνδυνους αναλάμβαναν την παράνομη διακίνηση. Οι μεταφορές γίνονταν συνήθως με μικρά ευκίνητα σκάφη (καϊκια) που περιέπλεαν τις ακτές, αλλά και με άλογα ή μουλάρια, μέχρι τα σημεία φόρτωσης και εκφόρτωσης των καϊκιών.

Σήμερα, η αναφορά στο λαθρεμπόριο συνδέεται (σχεδόν αυτόματα) με μια σειρά άνομων πράξεων, που οδηγούν στην κοινωνική και πολιτική περιθωριοποίηση. Όμως στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία οι κοινωνικές αναφορές και προσλαμβάνουσες είναι εντελώς διαφορετικές: το λαθρεμπόριο

παγιώθηκε στις συνειδήσεις των απλών ανθρώπων (χριστιανών και μουσουλμάνων) ως πρακτική αντίστασης στις αυθαιρεσίες και στη διαφθορά της Οθωμανικής διοίκησης, με αποτέλεσμα οι λαθρέμποροι να απολαμβάνουν την αίγλη ηρώων στη λαϊκή μυθολογία της εποχής. Παράλληλα, οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της περιόδου ακμής του κοντραμπάντου οδήγησαν σε συνεργασίες με τοπικές ή υπερτοπικές αρχές και θεσμικούς φορείς, ενώ οι τάσεις αλτρωτισμού που αναπτύχθηκαν μεταξύ των χριστιανικών πληθυσμών της Μ. Ασίας και του Αν. Αιγαίου μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα εκφράστηκαν και εξυπηρετήθηκαν (και) από τις πρακτικές των κοντραμπατζήδων⁸.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στα περισσότερα Ελληνικά επιστημονικά και λογοτεχνικά κείμενα που αναφέρονται στο κοντραμπάντο, οι κοντραμπατζήδες περιγράφονται ως λαϊκοί ήρωες που εντάσσονται στη σχετική μυθολογία της Ανατολής, όπως και οι αντίστοιχοι «λυστές» (που αντιστοιχούν στους «κλέφτες» της σύγχρονης ηπειρωτικής Ελλάδας), με κυριότερο εκπρόσωπο τον περίφημο (μουσουλμάνο) «Τσάκιτζη» ή «Τσακιτζή», που ενσωματώθηκε στους θρύλους χριστιανών και μουσουλμάνων. Φυσικά, υπάρχουν και (λιγότερες αριθμητικά) ιστορικές αναφορές που ασκούν κριτική στο φαινόμενο και στους πρωταγωνιστές του, τονίζουν την έκνομη δράση τους και απομυθοποιούν τον ηρωικό ή αλτρωτικό χαρακτήρα των πρακτικών του λαθρεμπορίου⁹. Τέλος, σύμφωνα με την ανάλυση των Κουφοπούλου -

⁸ Οι κοντραμπατζήδες ανέλαβαν από τις αρχές (περίπου) του 20^{ου} αιώνα τη διακίνηση όπλων και πυρομαχικών με αποδέκτες χριστιανικούς πυρήνες εντός και εκτός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενώ κατά τον πόλεμο Ελλάδας - Τουρκίας (1919 - 1922), αρκετοί (χριστιανοί) λαθρέμποροι κατατάχθηκαν ως εθελοντές στον ελληνικό στρατό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τελευταία απεγνωσμένη αντίσταση μιας ομάδας κοντραμπατζήδων που έπεσαν (σύμφωνα με το θρύλο) μέχρις ενός στο νησί Γυμνό, μεταξύ Αϊβαλιού και Μυτιλήνης, κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Καταστροφής.

⁹ Κόντογλου Φ, «Το Αϊβαλί, Η Πατρίδα μου», εκδ. Αστήρ, Αθήνα, 1962

Παπαγεωργίου¹⁰, το κοντραμπάντο αναδεικνύεται (και) ως «ανεπίσημο» επικοινωνιακό δίκτυο που συνέδεσε τη Μ. Ασία με τον αιγιακό χώρο, διακινώντας ανθρώπους, προϊόντα, συνήθειες και πληροφορίες, που συνέβαλαν στη δημιουργία της ιδιαίτερης κουλτούρας της περιοχής, σε διάφορες ιστορικές συγκυρίες.

1. β.Ι Κύρια χαρακτηριστικά περιόδου (τέλη 19^{ου} αι. έως το 1922):

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι το 1922, η πρακτική του κοντραμπάντου διανύει μια αύξουσα πορεία σε μια περίοδο ακμής. Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι η αυστηρή εσωτερική ιεραρχία των λαθρεμπορικών ομάδων, που διατηρούσαν συνήθως (σχετικά) σταθερή σύνθεση, καθώς και η συστηματική τήρηση των κωδικών τιμής που ρύθμιζαν τις σχέσεις στο εσωτερικό των ταϊφάδων, καθώς και τις σχέσεις με άλλες ομάδες κοντραμπατζήδων, τους κολτζήδες και τους εμπόρους

Όπως δηλώνεται στα περισσότερα λογοτεχνικά κείμενα, έντονη είναι η παρουσία μεγάλων ένοπλων ομάδων με πολυάριθμα μέλη, ενώ εντύπωση προκαλεί, ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τα υπονήφια μέλη των ταϊφάδων επιδίωκαν να γίνουν κοντραμπατζήδες, όχι μόνο για οικονομικούς σκοπούς, αλλά και για να αποκτήσουν κοινωνικό κύρος σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.

Είναι προφανές ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συγκροτήθηκαν οι περισσότεροι λαϊκοί θρύλοι που αφορούν στους κοντραμπατζήδες, που συνδέθηκαν (και) με τις αλτρωτικές ιδεολογίες των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και με την έντονη ανάγκη «δημιουργίας» λαϊκών ηρώων, που αντιστάθμιζε την

¹⁰ Κουφοπούλου Σ. – Παπαγεωργίου Δ., «Μορφές και Όρια «Περιθωριακών» Επικοινωνιακών Δικτύων στον Αιγιακό Χώρο: Η Πρακτική του Λαθρεμπορίου στο Αϊβαλί και τη Λέσβο»,

ανασφάλεια που βίωναν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, σε μια περίοδο έντονων και συνεχών πολιτικών και κοινωνικών (συχνά βίαιων) ανακατατάξεων.

1. β. II Κύρια χαρακτηριστικά περιόδου (από το 1922 έως το 1950):

Από το 1922 μέχρι το 1950, επέρχεται η σταδιακή αποδυνάμωση και τελικά λίγο αργότερα το τέλος της πρακτικής του κοντραμπάντου. Τα κύρια δομικά χαρακτηριστικά της προηγούμενης περιόδου, όπως η απόκτηση κύρους μέσω της λαθρεμπορικής δράσης, οι μεγάλες ένοπλες ομάδες κοντραμπατζήδων με τη σχετικά σταθερή σύνθεση και η συγκρότηση λαϊκών θρύλων για τους κοντραμπατζήδες, που ενίσχυαν τη δυναμική του λαθρεμπορίου, εκλείπουν με την πάροδο του χρόνου.

Ο οικονομικός μαρασμός των μεσαίων και κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων κατά την περίοδο αυτή, οδήγησε αρκετούς στην ενασχόληση με την πρακτική του κοντραμπάντου ως πηγή πρόσθετου εισοδήματος, αποδυναμώνοντας την «ηρωική» διάσταση της λαθρεμπορικής δράσης που συνδέθηκε με προηγούμενες περιόδους, ενώ οι κοινωνικές, πολιτικές και πληθυσμιακές αλλαγές που συνόδεψαν τη μικρασιατική καταστροφή, έφεραν ανακατατάξεις στα δίκτυα, στα προϊόντα διακίνησης, στην ταυτότητα αλλά και στο ρόλο των κοντραμπατζήδων.

Το 1930 με τη σύναψη επίσημων συμφωνιών της Ελλάδας με την Τουρκία (επί πρωθυπουργίας του Βενιζέλου) για την οριοθέτηση και την επιτήρηση των θαλασσιών συνόρων και των ακτογραμμών, περιορίζεται η συγκυριακή απασχόληση μικρο - λαθρεμπόρων, που διευκολυνόταν λόγω του ασαφούς καθεστώτος εμπορικών συναλλαγών και της έλλειψης θαλάσσιας επιτήρησης και συγκροτείται ένα πιο «κλειστό» δίκτυο. Στην περίοδο της

Κατοχής, οι απαγορεύσεις που επιβλήθηκαν στην κίνηση μικρών σκαφών εκτός ορισμένων ωρών κατά τη διάρκεια της ημέρας, είχαν ως αποτέλεσμα τη σποραδική παρουσία κοντραμπατζήδων οι οποίοι διακινούσαν κυρίως τρόφιμα από την Τουρκία προς την Ελλάδα, αλλά και φυγάδες και μέλη της Αντίστασης από την Ελλάδα προς την Τουρκία, που επιδίωκαν να φθάσουν στη Μ. Ανατολή. Μετά το τέλος της Κατοχής, καθώς και τις καινούριες συνθήκες που δημιουργήθηκαν (αποσπασματική σύνδεση με τη Μικρά Ασία, παράδοση Δωδεκανήσων στην Ελλάδα, εμφάνιση περιπολικών σκαφών, κρίση του Κυπριακού) η πρακτική του κοντραμπάντου έφθινε και εξέλιπε σταδιακά.

2. Πρακτικές

Τα δίκτυα και τα προϊόντα διακίνησης του λαθρεμπορίου στη Μ. Ασία και στο Αν. Αιγαίο, υπέστησαν μεταβολές με την πάροδο του χρόνου. Αντίστοιχα και η αποδοχή ή απόρριψη των κοντραμπατζήδων από τη μεγάλη μάζα των λαϊκών ανθρώπων, (φαίνεται ότι) ενισχύθηκε ή μειώθηκε σε διάφορες περιστάσεις και συγκυρίες. Αυτή που μάλλον έμεινε σταθερή, ήταν η ευρύτερη πρακτική των κοντραμπατζήδων, καθώς και οι αξιακοί και συμπεριφορικοί τους κώδικες.

Οι κοντραμπατζήδες ήταν οργανωμένοι σε ομάδες, με σχετικά σταθερή σύνθεση και αυστηρή εσωτερική ιεραρχία. Αρχηγός και ανώτερος ιεραρχικά ήταν ο καπετάνιος, ο οποίος μέχρι και το 1922 ήταν ο μοναδικός υπεύθυνος για τις κινήσεις των κοντραμπατζήδων και για τις οικονομικές απολαβές τους, ενώ μετά το 1922 απώλεσε την απόλυτη αυθεντία του, μετά την εμφανική εμπλοκή μεσαζόντων και εμπόρων στις δοσοληψίες του λαθρεμπορίου.

Σύμφωνα με τις λαϊκές αφηγήσεις, που επηρέασαν και τις αντίστοιχες λογοτεχνικές, για να γίνει κανείς κοντραμπατζής, θα έπρεπε να έχει ναυτικές γνώσεις, να είναι εχέμυθος, γενναίος, δυνατός, έξυπνος και ικανός στις

Πρακτικά Συνεδρίου: Δίκτυα Επικοινωνίας και πολιτισμού στο Αιγαίο, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Αθήνα, 1997

εμπορικές συναλλαγές. Η ανάβασή τους σε ανώτερη κλίμακα, γινόταν με τη συγκατάθεση του καπετάνιου, αφού επιδείκνυαν τις θεμιτές ικανότητες, ενώ όπως αναφέρει ο Ηλίας Βενέζης, αυτό γινόταν κυρίως όταν προκαλούσαν επιδεικτικά τους «κολτζήδες», δηλαδή τους (κύριους) υπεύθυνους για την καταδίωξη του λαθρεμπορίου, επιβεβαιώνοντας την «παλικαριά» τους¹¹.

Πολλοί κοντραμπατζήδες που συμμετείχαν στον ίδιο «ταϊφά» (ομάδα) διατηρούσαν στενές φιλικές σχέσεις μεταξύ τους, με μέλη άλλων ομάδων, ή ακόμη και με «κολτζήδες». Στον «ανδρικό κόσμο» των κοντραμπατζήδων, η φιλία προσδιοριζόταν με δεσμούς τιμής, που επέβαλλαν την απόλυτη αφοσίωση και κάθε συνδρομή προς το «φίλο». Αντίστοιχοι δεσμοί τιμής συνδέαν και τους συντρόφους κάθε «ταϊφά», τουλάχιστον κατά τη διάρκεια των λαθρεμπορικών επιχειρήσεων, πέρα και πάνω από τις προσωπικές τους συμπάθειες ή αντιπάθειες. Στα λογοτεχνικά κείμενα, γίνεται πολλές φορές λόγος για ριψοκίνδυνες προσπάθειες που κατέβαλαν οι κοντραμπατζήδες για τη σωτηρία συντρόφων που κινδύνευαν, αλλά και για την απλόχερη οικονομική και ηθική βοήθεια που προσέφεραν στις γυναίκες και τα παιδιά όσων σκοτώνονταν, τραυματίζονταν ή φυλακίζονταν.

Το ποσοστό κέρδους από κάθε λαθρεμπορική επιχείρηση, δεν είναι γνωστό, πιθανό όμως είναι, η «μοιρασιά» να γινόταν με ανάλογο τρόπο και με αυτή των ψαράδων, δηλαδή ο κάτοχος του καϊκιού, που ήταν σχεδόν πάντα και ο καπετάνιος, έπαιρνε διπλό μερίδιο, το υπόλοιπο μοιραζόταν ισάξια στους κοντραμπατζήδες και ένα πάγιο ποσοστό κέρδους, το λεγόμενο «ψυχομερίδιο», διέθεταν στις οικογένειες των νεκρών, τραυματιών ή συλληφθέντων κοντραμπατζήδων, καθώς και σε ευρύτερους κοινωφελείς σκοπούς.

¹¹ Βενέζης Ηλίας, «Αιολική Γη», εκδ. Εστία, Αθήνα, 1969:251

3. Κομβικά πρόσωπα

α. τέλη 19^{ου} αιώνα – 1922

I) Κοντραμπατζήδες

II) Κιοτζήδες - Κουλτζήδες ή Κολτζήδες, Ζαπτιέδες, (τέλη 19^{ου} αι. έως το 1922):

β. 1922-1950

I) Κοντραμπατζήδες

II) Έμποροι

3. α.Ι Κοντραμπατζήδες (τέλη 19^{ου} αι. έως το 1922):

Οι προσωπικότητες ορισμένων «θρυλικών» Μικρασιατών και Λεσβίων κοντραμπατζήδων, που σκιαγραφούνται σε λογοτεχνικές, κοινωνικές και ιστορικές αναφορές, επιβεβαιώνουν την καταγωγή τους από χαμηλά κοινωνικά στρώματα, αφού τονίζουν ότι απασχολούνταν κυρίως σε χειρωνακτικά επαγγέλματα και δεν ήταν μορφωμένοι (δεν γνώριζαν γραφή και ανάγνωση)¹². Παρόλα αυτά τονίζουν τη χαρισματική τους προσωπικότητα, αλλά και τις αντιφατικές αξίες που καθόρισαν το βίο τους: οι κοντραμπατζήδες περιγράφονται ως δυνατοί, σοβαροί, έξυπνοι, λιγομίλητοι, τίμιοι, υπερασπιστές του δίκαιου και των αδυνάτων, γαλαντόμοι, ευγενείς και τρυφεροί με τις γυναίκες, φορείς υψηλών ιδανικών που αφορούν στην πατρίδα, στη φιλία και στην οικογένεια, αλλά και έντονων αδυναμιών που εστιάζονται στα γλέντια, στην ανατολίτικη μουσική, στο ποτό, στο κάπνισμα και φυσικά στις γυναίκες.

Φυσικά, ορισμένα κείμενα εστιάζονται (σποραδικά) σε κριτικές αποτιμήσεις της δράσης των κοντραμπατζήδων¹³, ενώ σε κάποια άλλα η ύπαρξή τους υποβαθμίζεται, ή δεν αναφέρεται καθόλου¹⁴ στο ιστορικό πλαίσιο

¹² Βενέζης Ηλίας, «Αιολική Γη», εκδ. Εστία, Αθήνα, 1969:251

¹³ Κόντογλου Φ., «Το Αϊβάλι, Η Πατρίδα μου», εκδ. Αστήρ, Αθήνα, 1962

¹⁴ Σάκκαρης Γ., «Ιστορία των Κυδωνιών», Αθήνα, 1920 & Καραμπλιάς Ι.Ν., «Ιστορία των

που διαμόρφωσε τις Μικρασιατικές κοινότητες από τα τέλη του 19^{ου}, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

3. α.Π Κιοτζλήδες - Κουλτζήδες -Κολτζήδες¹⁵, Ζαπτιέδες¹⁶, (τέλη 19^{ου} αι. έως το 1922):

Οι κολτζήδες (οι αντίστοιχοι σύγχρονοι τελωνοφύλακες) και οι ζαπτιέδες (χωροφύλακες) συγκροτούσαν τις ομάδες καταδίωξης των κοντραμπάντων. Ενεργούσαν σχετικά αυτόνομα και σε συνάρτηση με τα συμφέροντα που εξυπηρετούσαν. Οι κολτζήδες, ήταν (τυπικά) υπάλληλοι του κράτους, σε σύνδεση όμως με την εταιρία «Ρεζί» (τη γαλλική εταιρία που είχε αγοράσει το μονοπώλιο των καπνών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία), εντεταλμένοι για την καταστολή του λαθρεμπορίου καπνού, ενώ οι ζαπτιέδες ανήκαν στις αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές και ήταν επιφορτισμένοι με την ασφάλεια και την προστασία των πολιτών και των συμφερόντων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Οι κολτζήδες καταδίωκαν τους κοντραμπαντζήδες, με στόχο τη διασφάλιση των οικονομικών εσόδων της εταιρίας τους, που πληττόταν από το κύριο προϊόν λαθρεμπορίου, τον καπνό, ενώ οι ζαπτιέδες εστίαζαν την προσοχή τους στην κατάσχεση (και) άλλων λαθραίων, όπως όπλα, μπαρούτι, δυναμίτης, τρόφιμα, βιοτεχνικά προϊόντα, που ζημίωναν τα δασμολογικά έσοδα του κράτους, ή απειλούσαν την οντότητά του.

Δεν γνωρίζουμε, αν οι δυο αυτές ομάδες συνεργάζονταν (αν και είναι πιθανόν, αφού η καταστολή των κοντραμπάντων εξυπηρετούσε εξίσου τα συμφέροντά τους). Πάντως φαίνεται ότι οι κολτζήδες (που απολάμβαναν και

μεγαλύτερων αμοιβών) επιλέγονταν μεταξύ των «διάσημων» τοπικών «παλικαριών» (χριστιανών και μουσουλμάνων), ενώ πολλοί ήταν πρώην κοντραμπαντζήδες. Γενικότερα οι κοντραμπαντζήδες τους αντιμετώπιζαν ως ισάξιους αντιπάλους που άξιζαν σεβασμό¹⁷. Παρ' όλα αυτά σε μερικά κείμενα¹⁸ αναφέρεται, ότι ακόμη κι οι κολτζήδες απέφευγαν - όταν τους δικαιολογούσαν οι περιστάσεις - την αντιπαράθεση με τους κοντραμπαντζήδες, ενώ (φαίνεται ότι) συχνά δέχονταν και δωροδοκίες - και οι ζαπτιέδες¹⁹, για να επιτρέψουν τη διέλευση των λαθραίων.

3. β. I Κοντραμπαντζήδες (από το 1922 έως το 1950):

Κατά την περίοδο αυτή λόγω των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών ανακατατάξεων, η πρακτική του κοντραμπάντου χάνει την «ηρωική» της διάσταση. Έτσι, εκλείπουν οι λαϊκοί θρύλοι για τους κοντραμπαντζήδες και οι μυθικές περιγραφές στα λογοτεχνικά κείμενα, γεγονός που δρα ανασταλτικά για τη διεξοδική σκιαγράφηση των κοντραμπαντζήδων την εποχή αυτή.

Από τις λίγες πληροφορίες που υπάρχουν, διαφαίνεται ότι τη συγκεκριμένη πρακτική εξακολουθούσαν να ασκούν πρόσωπα που προέρχονταν από τα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, αλλά ο κύριος λόγος της ενασχόλησής τους με το κοντραμπάντο δεν ήταν η απόκτηση κύρους, αλλά η οικονομική επιβίωση, ή η συμπλήρωση των πενιχρών τους εισοδημάτων. Πρόκειται για μια συμπληρωματική «απασχόληση», ανθρώπων που ασκούσαν ήδη κάποια επαγγέλματα, όπως ψαράδες, γιομιτζήδες και εργάτες, γεγονός που (πιθανώς) οφείλεται και στη λήξη του μονοπωλίου του

Κυδωνιών», τυπογραφείο Γ. Σ. Χρήστου και Υιός, 1949

¹⁵ υπάλληλοι του κράτους, που εκπροσωπούσαν την εταιρία «Ρεζί» (γαλλική εταιρία που είχε αγοράσει το μονοπώλιο των καπνών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία), εντεταλμένοι για την καταστολή του λαθρεμπορίου καπνού.

¹⁶ Zaptiye (τουρκ.) = χωροφύλακας

¹⁷ Σ. Μυριβήλης, «Ο Βασίλης Ο Αρβανίτης», Εστία, Αθήνα, 1988: 77-78

¹⁸ Γ. Περδικάκης, «Ένας Μοσχονήσιος Θυμάτις τους Κοντραμπαντζήδες», Διγιάσος, τόμος 34, Μάης - Ιούνιος, 1986: 10

¹⁹ Παλαιολόγος Κλ., «Νταή Παναγιώτης», Φιλιπότη, Αθήνα, 1980: 58-59 - Σ. Μυριβήλης, «Ο Βασίλης Ο Αρβανίτης», Εστία, Αθήνα, 1988: 81-82

καπνού, που περιόρισε αισθητά το εμπόριο καπνού και τα έσοδα των κοντραμπαντζήδων. Παράλληλα, κύρια χαρακτηριστικά της εποχής, που υπογραμμίζουν τις αλλαγές στο ρόλο και την ταυτότητα των πρωταγωνιστών της πρακτικής είναι, η συστηματική συνεργασία των κοντραμπαντζήδων με άλλους επαγγελματίες, όπως εμπόρους και αραμπαντζήδες - γεγονός που περιόρισε την πληρωμή των κοντραμπαντζήδων στο «αγώγι» (πάγιο ποσό για τη μεταφορά). Οι περισσότεροι ήταν προσφυγικής καταγωγής, αφού αυτοί διατηρούσαν ακόμη κάποιες επαφές με τα παράλια της Τουρκίας.

3. β. II Έμποροι (από το 1922 έως το 1950):

Σύμφωνα με προφορικές παραδόσεις, κατά την περίοδο αυτή και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '20, κάνουν την εμφάνισή τους οι έμποροι ως μεσάζοντες, ενώ μετά τη δεκαετία του '30 ο ρόλος τους εξελίχθηκε σε κυρίαρχο, αποδυναμώνοντας τις συμβολικές πρακτικές και μειώνοντας τα οικονομικά κέρδη των κοντραμπαντζήδων.

4. Τοπογραφία

α. Λέσβος

- I) Οικονομικά στοιχεία
- II) Κοινωνικά στοιχεία
- III) Πολιτιστικά στοιχεία

β. Αίβαλί

- I) Οικονομικά στοιχεία
- II) Κοινωνικά στοιχεία
- III) Πολιτιστικά στοιχεία

4. α. I Λέσβος: Οικονομικά στοιχεία

Ο κύριος δείκτης οικονομικής ευμάρειας μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα είναι η γαιοκτησία την οποία απολαμβάνουν κυρίως Μουσουλμάνοι με διοικητικά αξιώματα και λίγοι Χριστιανοί που διατήρησαν τις ιδιοκτησίες τους μετά την ένταξη της Λέσβου στην Οθωμανική επικράτεια. Μετά τις αρχές του 19^{ου} αι., την πλειονότητα των γαιοκτημόνων αποτελούν κυρίως Χριστιανοί που απέκτησαν γη από τα μέσα του 18^{ου} μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αι., όταν ο εκχρηματισμός της οικονομίας, η ανάπτυξη του εμπορίου και η απόκτηση διαθέσιμων κεφαλαίων, επέτρεψε την εξαγορά της από τους Μουσουλμάνους. Στα μέσα του 19^{ου} κάνει την εμφάνιση της η βιομηχανία που στηρίζεται στην ελαιοκαλλιέργεια (σαπωνοποιεία, ελαιοτριβεία, πυρηνεργοστάσια) και δέχεται σημαντική ώθηση το 1880 με τη χρήση του ατμού. Την ίδια περίοδο η ελεύθερη ανάπτυξη του εμπορίου που αξιοποίησε τη σημαντική γεωγραφική θέση της Λέσβου πάνω στους εμπορικούς δρόμους της εποχής υποβοήθησε τη δημιουργία παροικιών σε περιοχές κομβικές για τα εμπορικά δίκτυα, καθώς και την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της ναυπηγικής τέχνης.

Στα τέλη του 19^{ου} αναπτύσσονται και κερδοσκοπικές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα την (επιπρόσθετη) αύξηση της γαιοκτησίας μέσω της τοκογλυφίας και τον επιχρηματισμό της λεσβιακής οικονομίας, χωρίς όμως να παρουσιάζεται ανάλογη ανάπτυξη του πιστωτικού τομέα (μέχρι το 1891, εξυπηρετούνταν από τράπεζες Σμύρνης).

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και μέχρι το 1940 η ελιά και παράγωγά της αποτελούν (ακόμη) το μεγαλύτερο πλουτοπαραγωγικό παράγοντα, η εμπορική δραστηριότητα διατηρείται και η κτηνοτροφία με την υποφορβεία δείχνουν αξιόλογη ανάπτυξη. Η γερμανική κατοχή αποτελεί μια δύσκολη περίοδο, αφού έχουν κατασχεθεί λάδι και γεωργικά προϊόντα, παραλύουν οι εμπορικές δραστηριότητες, ενώ μικρή λύση αποτελεί το πλανόδιο εμπόριο και η εγκατάσταση στην ύπαιθρο που προσφέρει οικιακή αυτάρκεια.

4. α. II Λέσβος: Κοινωνικά στοιχεία

Το 19^ο αιώνα παρατηρείται έντονο μεταναστευτικό ρεύμα προς Μικρά Ασία, Αίγυπτο και Κωνσταντινούπολη λόγω πληθυσμιακής αύξησης, περιορισμένης καλλιεργήσιμης γης και εποχιακής απασχόλησης των τεχνιτών, ενώ κύριο χαρακτηριστικό του αιώνα είναι οι οξείες κοινωνικές αντιθέσεις που προκαλούνται από τον έλεγχο της τοπικής εξουσίας και την (σχεδόν αποκλειστική) εκμετάλλευση της δευτερογενούς και τριτογενούς παραγωγής, από τα (ήδη) εύπορα οικονομικά στρώματα των γαιοκτημόνων. Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} η απόρροια της γειννίας με τα αστικά κέντρα της Δ. Μ. Ασίας, της βιομηχανικής και εμπορικής ανάπτυξης είναι η αστικοποίηση της Μυτιλήνης που προκαλεί εύληπτες κοινωνικές ανακατατάξεις, η κορύφωση των οποίων επήλθε το 1922 με την έλευση των προσφύγων της Μικράς Ασίας. Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα οι ημιορεινοί αστικοποιημένοι οικισμοί κατέχουν κομβική θέση στο τοπικό εμπορικό δίκτυο και στις βιοτεχνικές δραστηριότητες και παράλληλα τα επίνευα μεσογειακών οικισμών (Σκάλες) διατηρούνται σε ακμή μέχρι το 1940 (λόγω τοπικού και εξωτερικού εμπορίου και εκμετάλλευσης των ταρσανάδων, βυρσοδεψείων, ελαιοτριβείων και σαπωναποιείων). Παρά τις ανακατατάξεις που δημιουργήθηκαν με την έλευση των προσφύγων, οι κοινωνικές αντιθέσεις δεν αμβλύθηκαν αφού από τα ανταλλάξιμα εκτός των προσφύγων επωφελούνται οι γαιοκτήμονες και εμποροβιομήχανοι που είχαν περιουσία στη Δ. Μ. Ασία και μονοπωλούν την τοπική αυτοδιοίκηση και την οικονομική διαχείριση του τόπου (η οποία δεν διευρύνεται λόγω ενδογαμικής στρατηγικής). Αντίθετα ο αγροτικός οικισμός ενισχυμένος από το κύμα προσφύγων το 1928 φτάνει το 17,9% και ζει σε συνθήκες ανέχειας και φτώχειας, ενώ στην όξυνση της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας, προστίθεται η έλλειψη δωρεάν παιδείας, που (για ακόμη μια φορά) οδηγεί στη

μετανάστευση.

4. α. III Λέσβος: Πολιτιστικά στοιχεία

Η πολιτιστική δραστηριότητα της Λέσβου από τα μέσα του 19^{ου} έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είναι φανερά επηρεασμένη από τα μεγάλα αστικά κέντρα της Κωνσταντινούπολης και της Μικράς Ασίας (Σμύρνη, Αϊβαλί) και εμπλουτίζεται μετά το 1922 με την έλευση προσφύγων μουσικών, αγγειοπλαστών και άλλων καλλιτεχνών. Η πολιτιστική συνάφεια που παρατηρείται καταδεικνύεται έντονα στον τομέα της εκπαίδευσης, της μουσικοχορευτικής παράδοσης, της ενδυμασίας, αλλά και στην ίδρυση Αναγνωστήριων και Λεσχών πολιτιστικής δραστηριότητας, με επιλογές προτύπων - δράσεων που αντικατοπτρίζουν τις οικονομικές και κοινωνικές διαστρωματώσεις. Στη δεκαετία του '30 η «Λεσβιακή άνοιξη» (τοπική πνευματική κίνηση από αξιόλογους δημιουργούς), συμβάλλει στην πνευματική ακμή της Λέσβου, ενισχύοντας (κατά κάποιο τρόπο) την τοπική πολιτιστική επιρροή και αυτονομία, ενώ μετά το 1940 λόγω μετανάστευσης, αστυφιλίας, στράτευσης, συμμετοχής στους πολέμους, εξάπλωση της τυπογραφίας και του ραδιοφώνου, παρατηρείται πολιτιστική πρόσμιξη από επιδράσεις, αθηναϊκές, δυτικοευρωπαϊκές και μικρασιατικές.

4. β. I Αϊβαλί: Οικονομικά στοιχεία

Η ακμή της πόλης του Αϊβαλιού το 19^ο αιώνα, οφείλεται κατά πρώτο λόγο στην ελαιοκομία και στα προϊόντα μιας βιοτεχνίας βασισμένη σ' αυτήν, στη σαπωναποιία και στη βυρσοδεψία, κατά δεύτερο δε λόγο στην αλευροποιία, στο εμπόριο, στη ναυτιλία, στην αλιεία και τέλος στη λιγότερο σημαντική παρουσία αλατοπηγείων, εργοστασίων ρακής, καθώς και στην εκμετάλλευση της χώρας.

Η διείσδυση των φτηνότερων βιομηχανικών προϊόντων της

ανεπτυγμένης Ευρώπης θα αποσυνθέτει ωστόσο τη δευτερογενή παραγωγή (και) στο Αϊβαλί και σταδιακά η παραγωγή της βυρσοδεψίας και της σαπωνοποιίας της πόλης θα μειωθεί. Το Αϊβαλί μένει έτσι από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, μόνο ένα αγροτικό και εμπορικό κέντρο με επίκεντρο την πλούσια ελαιοκομία του, ενώ γρήγορα θα απομακρυνθεί και η εμπορική ναυτιλιακή δραστηριότητα από την πόλη (το εμπόριο της Αιολίδας και της ενδοχώρας της θα το συγκεντρώσει με την κατασκευή των σιδηροδρόμων από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα το λιμάνι της Σμύρνης).

Λόγω πολιτικών ανακατατάξεων (νεοτουρκική επανάσταση, είσοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στον παγκόσμιο πόλεμο), μετά το 1914 η πόλη μπαίνει σε βαθιά κρίση που την επιτείνουν οι οικονομικές συνθήκες του πολέμου, κρίση που κορυφώνεται στα 1917 με την υποχρεωτική μετακίνηση του πληθυσμού στο εσωτερικό. Μετά την ανακωχή του 1918 η κρίση φαίνεται να απομακρύνεται και ο πληθυσμός γυρνά στα σπίτια του. Η ηρεμία δεν άργησε να αρθεί, όταν το Μάιο του 1919 επεκτείνεται και στο Αϊβαλί η ελληνική στρατιωτική κατοχή που την υποδέχεται με ενθουσιασμό ο Χριστιανικός πληθυσμός. Ο ενθουσιασμός αυτός και τα αντίποινα προς τους Μουσουλμάνους, προκάλεσαν ωστόσο και τον οριστικό αφανισμό του χριστιανικού Αϊβαλιού, οι στρατεύσιμοι κάτοικοι του οποίου εκτελούνται ομαδικά από το νικηφόρο κεμαλικό στρατό τον Αύγουστο του 1922, ενώ ο λοιπός πληθυσμός καταφεύγει οριστικά στην άλλη όχθη του Αιγαίου.

4. β. II Αϊβαλί: Κοινωνικά στοιχεία

Η διοίκηση των κοινοτικών πραγμάτων του Αϊβαλιού διαμορφώθηκε κατά το πνεύμα της διαρρύθμισης των υπόλοιπων Χριστιανικών κοινοτήτων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Καθορίστηκαν η εγκατάσταση και η δικαιοδοσία της Δημογεροντίας, των σχολικών εφορειών και των επίτροπων των ιερών ναών. Η διαχείριση των διαφόρων κοινοτικών σωματείων υπαγόταν

σε ετήσιο έλεγχο που διεξαγόταν από επιτροπές της Δημογεροντίας.

Από τις 5.500 οικογένειες (30.000 περίπου κάτοικοι), οι μισές περίπου δεν διέθεταν αγροτική ιδιοκτησία. Οι ακτήμονες και αυτοί που είχαν μικρή αγροτική περιουσία αποτελούσαν την τάξη των τεχνιτών και των εργατών. Κατά την περίοδο της συγκομιδής της ελιάς, χιλιάδες εργατικά χέρια συντηρούνταν επαρκώς είτε με τη συλλογή του καρπού, είτε δουλεύοντας στην εξαγωγή του λαδιού στα ελαιοτριβεία. Τον υπόλοιπο καιρό έβρισκαν απασχόληση στα έργα αρόσεως, λιπάνσεως και κλαδέματος της καλλιέργειας. Οι παραγωγικές δραστηριότητες στο Αϊβαλί, εξασφάλιζαν, σε ομαλές περιστάσεις, ικανό εισόδημα διαβίωσης ακόμα και στις φτωχότερες τάξεις, εξασφαλίζοντας την άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων. Αρκετοί κάτοικοι, απασχολούνταν και με ελεύθερα επαγγέλματα, όπως γιατροί, δικηγόροι, λογιστές, τραπεζίτες, μηχανικοί και ξενοδόχοι. Οι τελευταίοι κυριαρχούσαν στην πνευματική ζωή της κοινότητας, ενώ τις διοικητικές και οικονομικές δραστηριότητες ρύθμιζαν κυρίως κτηματίες, έμποροι και βιομήχανοι.

4. β. III Αϊβαλί: Πολιτιστικά στοιχεία

Η πνευματική ζωή των χριστιανικών κοινοτήτων στη Μικρά Ασία και στα νησιά του Αιγαίου επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική ανάπτυξη. Η παιδεία που άλλοτε ήταν περιορισμένη σε μερικά προνομιούχα κέντρα άρχισε να διαδίδεται στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα. Χάρη στη δραστηριότητα του Ιωάννη Οικονόμου το 19^ο αιώνα, η πόλη των Κυδωνιών (όπως παλαιότερα ονομαζόταν το Αϊβαλί) απέκτησε πολλά προνόμια που της επέτρεψαν να προωθήσει ευρύτερες εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Ιδρύθηκε η περίφημη ακαδημία στην οποία δίδασκαν διαπρεπείς δάσκαλοι, όπως ο Βενιαμίν ο Λέσβιος και ο Θεόφιλος Καΐρης, καθώς και φιλανθρωπικά και μορφωτικά ιδρύματα.

Τα παλιά οικογενειακά έθιμα των Κυδωνιών αν και αρχικά ήταν

παρεμφερή προς τα αντίστοιχα των Λεσβίων, με την πάροδο του χρόνου απέβαλαν τον έντονο λεσβιακό χαρακτήρα. Το ανεπαρκές συγκοινωνιακό δίκτυο και η απουσία έντονου μεταναστευτικού ρεύματος καθιστούσε δύσκολη την εισαγωγή ξένων ηθών και εθίμων, οπότε το Αίβαλί εμφανίζεται ως μια σχετικά ομοιογενής πολιτιστικά πόλη.

Η διάλεκτος, ο ιματισμός και η μουσικοχορευτική παράδοση είχε πολλά κοινά στοιχεία με τη Λέσβο, ενώ όπως συνέβη και στη Λέσβο, οι ανώτερες τάξεις υιοθέτησαν σταδιακά ευρωπαϊκά ήθη και έθιμα, αλλά η οικογενειακή ζωή διατήρησε - παρόλα αυτά - την πατριαρχική δομή της Ανατολής.

5. Δίκτυα

α. τέλη 19^{ου} αιώνα – 1922

β. 1922-1950

5. α. Δίκτυα (τέλη 19^{ου} αι. έως το 1922):

Το λαθρεμπόριο λάμβανε χώρα στην ευρύτερη θαλάσσια περιοχή του Αιγαίου, μεταξύ των νησιών και των Μικρασιατικών παραλίων. Όπως φαίνεται, ένα κομβικό δίκτυο συνέδεε τις περιοχές Αίβαλί - Μοσχονήσια - Μυτιλήνη (και την παραπλήσια Θερμή), ενώ το δίκτυο Πλωμαρίου συνέδεε το Πλωμάρι με τα Δωδεκάνησα, τη Θεσσαλονίκη και τις Μικρασιατικές ακτές, με ενδιάμεσους σταθμούς τα νότια παράλια της Λέσβου. Εκτός της Μυτιλήνης και του Πλωμαρίου, γίνεται λόγος και για άλλα λιμάνια της Λέσβου που αποτελούσαν «ενεργές ζώνες» λαθρεμπορίου όπως της Καλλονής, του Μανταμάδου, αλλά και του Μολύβου. Σε μερικές περιπτώσεις η διακίνηση των προϊόντων του λαθρεμπορίου γινόταν από μικρές παραλίες ή «σκάλες» κοντά στα παραπάνω λιμάνια και η μεταφορά του φορτίου στην πόλη της Μυτιλήνης γινόταν με ζώα ή αραμπάδες. Όπως είναι λογικό, τα δρομολόγια δεν ακολουθούσαν πάντα την

προγραμματισμένη τους πορεία και άλλαζαν απρόσμενα, λόγω απρόοπτων συμβάντων ή εμπλοκών με τους κολτζήδες της «Ρεζί». Καίριας σημασίας αγκυροβόλια αποτελούσαν επίσης τα Μοσχονήσια και τα Τοκμάκια, που χρησιμοποιούνταν σαν καταφύγια ή σταθμοί συγκέντρωσης των κοντραμπατζήδων. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά σε απόσπασμα συνέντευξης του Δ. Ψαρρού από την περιοδική έκδοση «Μυτιλήνη»: «Στα νεότερα χρόνια πάλι σ' αυτά τα νερά (στα Μοσχονήσια και τα Τοκμάκια) γινόταν οι μυστικές νυχτερινές συναντήσεις των κοντραμπατζήδικων καϊκιών, που μετέφεραν όπλα και καπνό, με τους στεριανούς κοντραμπατζήδες του Αίβαλιού, που αναλάμβαναν τη μεταφορά τους στο εσωτερικό της Μικρασίας. Τα ίδια νησάκια προστάτευαν τους τολμηρούς λαθρέμπορους στη φυγή τους, αν από τύχη η προδοσία τους ανακάλυπταν τα κολτζήδικα καϊκία της Οθωμανικής ακτοφυλακής»²⁰.

5. β. Δίκτυα (από το 1922 έως το 1950):

Οι καινούριες συνθήκες στο Αίβαλί και τα μικρασιατικά παράλια μετά το 1922, οδήγησαν στο μαρasmus των «παραδοσιακών» δικτύων και πρακτικών του λαθρεμπορίου. Παρ' όλα αυτά, την ίδια περίοδο (και) λόγω των πληθυσμιακών ανακατατάξεων, προωθήθηκε η δημιουργία ενός καινούριου δικτύου που αναλάμβανε τη μεταφορά προϊόντων και αντικειμένων (που αφορούσαν κυρίως στην κινητή περιουσία των εκδιωχθέντων Μικρασιατών) από την Πέργαμο προς τη Λέσβο και τη Βόρεια Ελλάδα και ορισμένων προϊόντων από τη Λέσβο προς την Τουρκία. Από τη δεκαετία του 1930 και μετά δημιουργείται ένα πιο «κλειστό» δίκτυο, οι μεταφορές του οποίου για πρώτη φορά γίνονται και με «μοτόρια» (μηχανοκίνητα καϊκία), ενώ στη περίοδο της Κατοχής διατηρήθηκε σποραδικά το δίκτυο Λέσβου - Τουρκίας, που προμήθευε τη μαύρη αγορά της Λέσβου. Τέλος, μετά τη δεκαετία του '50 διαλύονται σταδιακά τα δίκτυα του

²⁰ Ψαρρός Δ., «Ο Παλιός και η σημασία του στον Αιολικό Χώρο», *Μυτιλήνη*, Τομ Β, 1983:81-85

λαθρεμπορίου.

6. Προϊόντα - Διακίνηση

α. τέλη 19^{ου} αιώνα – 1922

β. 1922-1950

6. α. Προϊόντα - Διακίνηση (τέλη 19^{ου} αι. έως το 1922):

Τα κύρια προϊόντα λαθρεμπορίου, που αναφέρονται για τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν ο καπνός (κυρίως «χαβάν»²¹, δηλαδή ψιλοκομμένος), τα τσιγαρόχαρτα, «σπίρτο» (οινόπνευμα για τις βιοτεχνίες παραγωγής ούζου), τορπίλια (ράβδοι δυναμίτη) και μπαρούτι - προϊόντα που στα Δωδεκάνησα ήταν αφορολόγητα, λόγω της Ιταλικής κατοχής. Παράλληλα σποραδικά γινόταν και διακίνηση όπλων. Τέλος, από μερικά κείμενα πληροφορούμαστε ότι διεξάγονταν και μεταφορές τροφίμων και ζώων, χωρίς όμως σαφείς αναφορές, όπως οι αντίστοιχες για την περίοδο 1922 - 1950.

6. β. Προϊόντα - Διακίνηση (από το 1922 έως το 1950):

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή και έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, το κοντραμπάντο διατηρεί την παρουσία του έχοντας υποστεί αρκετές αλλαγές στα κύρια χαρακτηριστικά του, καθώς επίσης και στα προϊόντα διακίνησης. Έτσι κατά την περίοδο αυτή λόγω (κυρίως) των οικονομικών συνθηκών, τα κύρια προϊόντα διακίνησης είναι τα τρόφιμα (λάδι, ψάρια, σιτάρι, ξηροί καρποί, κουκουναρόψυχα, χιώτικη μαστίχα), τα ζώα, τα βιοτεχνικά είδη και τα μηχανήματα, ενώ ο καπνός και τα άλλα είδη που χαρακτηρίζαν προηγούμενες περιόδους διακίνησης περιορίζονται αισθητά.

²¹ havan (τουρκ.) = το γουδί

Σχεδιασμός / Δημιουργία ψηφιακού βιβλίου

Διασκευή σεναρίου

Διασκευή, σύμφωνα με το ελληνικό λεξικό των Τεγόπουλου – Φυτράκη, ονομάζεται η επεξεργασία, ανάπλαση λογοτεχνικού, θεατρικού, μουσικού έργου, που οδηγεί σε νέα, προσφορότερη μορφή, δηλαδή η «μετάφραση» ενός υλικού από ένα μέσο σε ένα άλλο.

Ο Syd Field, γράφοντας για τη διασκευή στο βιβλίο του «Το Σενάριο, η Τέχνη και η Τεχνική»²², τονίζει πως η διασκευή θα πρέπει από την αρχή να θεωρείται πρωτότυπο σενάριο που γράφεται βασισμένο σε ένα αλλότριο ουσιαστικά υλικό στο πλαίσιο μιας διαφορετικής και αυτεξούσιας μορφής τέχνης, που τη διέπουν δικό της εκφραστικοί κανόνες και κώδικες. Πρόκειται δηλαδή για μεταγραφή από ένα είδος σε ένα άλλο και όχι για επιβολή του ενός είδους πάνω στο άλλο. Συνεπώς για τον Syd Field, η πηγή του σεναρίου είναι η πρώτη ύλη, το ακατέργαστο υλικό, που περιμένει τη δική μας επέμβαση για να διαμορφωθεί.

Για τη δημιουργία αυτού του ψηφιακού βιβλίου, χρειάστηκε να διασκευάσω το λογοτεχνικό κείμενο του Στρατή Μυριβήλη με τέτοιο τρόπο ώστε το νέο πλέον σενάριο να αρμόζει στις προϋποθέσεις ενός ψηφιακού βιβλίου.

Το πρώτο ζητούμενο για αυτή τη διασκευή, ήταν η μείωση του αρχικού κειμένου, ώστε να μειωθεί ο χρόνος της εφαρμογής το μεγαλύτερο δυνατό, διατηρώντας ταυτόχρονα τη γραμμική – δραματική δομή του λογοτεχνικού κειμένου, αλλά και το λογοτεχνικό ύφος του συγγραφέα. Με γνώμονα την γραμμική δομή (αρχή - πρώτη πράξη: δέση, μέση – δεύτερη

²² Syd Field, «Το Σενάριο, η Τέχνη και η Τεχνική», εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1986

πράξη: σύγκρουση, τέλος – τρίτη πράξη: λύση), προσπάθησα να αφαιρέσω σκηνές του βιβλίου, που να μην επηρεάζουν την αρχική δομή και κυρίως τις δύο κρίσιμες σκηνές στο τέλος της πρώτης και δεύτερης πράξης. Η αφαίρεση λοιπόν, πραγματοποιήθηκε σε σημεία που δεν ήταν καίρια για τη ροή της αφήγησης και δεν αποδυνάμωναν τη σπουδαιότητα των κρίσιμων σκηνών, με αποτέλεσμα τη διατήρηση της δομής του κειμένου του συγγραφέα σε 14 όμως, αντί των 15 πρωτότυπων κεφαλαίων (το 9^ο κεφάλαιο αφαιρέθηκε εντελώς, μιας και δεν προσέδιδε σημαντικά στοιχεία για τη ροή του βιβλίου).

Το δεύτερο ζητούμενο ήταν, το ήδη διασκευασμένο σενάριο, να διαιρεθεί σε σκηνές, καθεμία από τις οποίες θα περιέχει αφήγηση, και μια φωτογραφία (ή σκίτσο) που θα συνοδεύεται, όπου είναι δυνατό, από ambient (περιβάλλοντες) ήχους και μουσική. Κάπου εδώ, έπρεπε να αποφασιστεί αν οι διάλογοι που είχε το λογοτεχνικό κείμενο, θα μπου στο ψηφιακό βιβλίο υπό μορφή αφήγησης ή υπό μορφή κειμένου. Μετά από συζήτηση με τον επιβλέποντα καθηγητή μου, αποφασίσαμε ότι ήταν προτιμότερο να μούνε υπό μορφή κειμένου, κατ' αρχάς διότι έτσι θα τονίζονταν περισσότερο οι διάλογοι, που τις περισσότερες φορές προκαλούν τη ρήξη ανάμεσα στα πρόσωπα και οδηγούν στις κρίσιμες σκηνές και κατά δεύτερον, διότι στην αντίθετη περίπτωση έπρεπε να συμμετέχουν πολλές φωνές στην αφήγηση και υπήρχε ο κίνδυνος το αποτέλεσμα να είναι ανεπαρκές. Συνεπώς, μια σκηνή πλέον, θα περιέχει ορισμένες φορές, εκτός από αφήγηση, φωτογραφία, ήχους, μουσική και κείμενο (δηλαδή τους διάλογους).

Ο τρόπος για να μετατραπεί το κείμενο σε σκηνές, στηρίχτηκε στο ότι ένα λογοτεχνικό κείμενο διαιρείται από μόνο τους σε σκηνές και περιέχει ήχους και μουσική. Χαρακτηριστικό είναι ένα παράδειγμα από το όγδοο κεφάλαιο του βιβλίου «Ο Βασίλης ο Αρβανίτης».

«Μαζί με το Σύνταγμα δόθηκε και γενική αμνηστία! Ένα πρωί λοιπόν γύρισε κι ο Βασίλης ο Αρβανίτης.»

Ε, και πως βούιζε από χαρά το χωριό. Μειμάς που φάνηκε έξω από το λιμάνι το καϊκι που τον έφερνε, βγήκαν να τον συνεπάρουν από τ' ανοιχτά όλες οι βάρκες κι όλα τα πλεούμενα που βρέθηκαν αραγμένα στη Σκάλα. Τριγύριζαν το τρεχαντήρι του με τις σημαίες ισαρισμένες στο κατάρτι, κόσμος κατέβηκε από πάνο να τον καλοδεχτεί και να τον δει από κοντά.

Τα παλικάρια του χωριού περίμεναν στο μώλο με τα βιολιά και με τα λαγούτα, η ακρογιαλιά βούιζε από τη χαρούμενη χλαλοή.»

- 1 **Αφήγηση:** «Μαζί με το σύνταγμα... αραγμένα στη Σκάλα» και «Τα παλικάρια ... από κοντά».
- 2 **Εικονα:** λιμάνι με πολύ κόσμο και τρεχαντήρια στη θάλασσα.
- 3 **Ήχοι:** θάλασσα, χλαλοή, γέλια
- 4 **Μουσική:** βιολιά και λαγούτα (χαρούμενο άκουσμα)
- 5 **Κείμενο**²³: Σε αυτή τη σκηνή δεν υπάρχει.

Ουσιαστικά, το κείμενο ορίζει από μόνο του, το χώρο που διαδραματίζεται μία σκηνή, αυτά που σκέφτεται ή λέει ο αφηγητής ή κάποιος πρωταγωνιστής, τους ήχους και τη μουσική (αν υπάρχει) του χώρου, ακόμη και τις μυρωδιές, που όμως η τεχνολογία δεν κατάφερε μέχρι στιγμής να τις προσομοιώσει με κάποιο τρόπο.

Δημιουργία ψηφιακού βιβλίου

Η δημιουργία του ψηφιακού βιβλίου, χωρίστηκε σε τρεις φάσεις, α) την επιλογή οπτικοακουστικού υλικού (εικόνες, ήχοι, μουσική) που συνόδευαν την αφήγηση, β) την επεξεργασία αυτού του υλικού και γ) το συνδυασμό του επεξεργασμένου υλικού για τη πραγματοποίηση ενός ενιαίου βίντεο, του

²³ Ως κείμενο ορίσαμε τους διάλογους.

τελικού δηλαδή προϊόντος.

α) η επιλογή οπτικοακουστικού υλικού

- 1 **Εικόνες:** Για τις εικόνες, καθεμία από τα οποίες αποτελούσε μια σκηνή του σεναρίου χρησιμοποιήθηκαν φωτογραφίες²⁴ και σκίτσα²⁵. Επειδή τις περισσότερες φορές ήταν δύσκολο να βρεθούν εικόνες που προσδιόριζαν επακριβώς τη σκηνή που ήθελα να περιγράψω, σε πολλές περιπτώσεις σε μια σκηνή υπάρχει μια αφαιρετική εικόνα, που παραπέμπει σε γενικότερα συμφραζόμενα. Επίσης, σε αυτή τη φάση, λόγω δυσκολίας εύρεσης και δημιουργίας εικόνων η αρχική διαίρεση του σεναρίου σε σκηνές- εικόνες, ανασχηματίστηκε μερικές φορές, ώστε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα.
- 2 **Ήχοι:** Οι ήχοι που επιλέχθηκαν να συνοδέψουν την κάθε σκηνή συλλέχθηκαν από ψηφιακές βιβλιοθήκες ήχου του «Εργαστηρίου Εικόνας, Ήχου & Πολιτιστικής Αναπαράστασης»
- 3 **Μουσική**²⁶: Η μουσική επιμέλεια, προϋπόθετε επένδυση των σκηνών με παραδοσιακή μουσική που να αρμόζει με τα ακούσματα της εποχής που περιγράφονται στο βιβλίο.

β) η επεξεργασία οπτικοακουστικού υλικού

Στη δεύτερη φάση έγινε η επεξεργασία του υλικού που βρέθηκε,

²⁴ πηγές: I)Πρόγραμμα «Κιβωτός Αιγαίου» με επιμέλεια Σ. Χτούρης, II)Αρχειο δήμου Μυτιλήνης και III) φωτογραφίες που τραβήχτηκαν το 2005 από εμένα

²⁵ πηγές: I) Από το βιβλίο: Παλαιολόγος Κλ., «Νταή Παναγιώτης», Φιλিপότη, Αθήνα, 1980, II) Από το βιβλίο: Βενέζης Ηλ., «Αιολική Γη», εκδ. Εστία, Αθήνα, 1969, III) Δημιουργήθηκαν το 2005 από την Ειρήνη Κυρτοπούλου για τη διεξαγωγή της πτυχιακής.

²⁶ Πηγές: I) «Λέσβο Αιολίς, τραγούδια και χοροί της Λέσβου» (επιμ.) Διονυσόπουλος Νίκος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Επιτροπή Ερευνών, Πανεπιστήμιο Αγαίου και II) «Μουσικά Σταυροδρόμια στο Αιγαίο, Λέσβος (19^{ος}-20^{ος} αιώνας)», Χτούρης Σωτήρης (επιμ), εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 2000

δηλαδή των εικόνων στο πρόγραμμα «Adobe Photoshop 7.0», των ήχων και της μουσικής στο «Sound Forge 6.0».

γ) το τελικό προϊόν

Η τρίτη φάση εστιάστηκε στο συνδυασμό του επεξεργασμένου υλικού για τη πραγματοποίηση ενός ενιαίου βίντεο. Η επεξεργασία έγινε στο «Εργατήριο Εικόνας, Ήχου & Πολιτιστικής Αναπαράστασης» του τμήματος «Πολιτιστικής Τεχνολογίας & Επικοινωνίας» και χρησιμοποιήθηκαν τρία προγράμματα: το «Adobe After Effects 6.0», για δημιουργία κινήσεων στις εικόνες, το «Premiere 6.0», για την αρχική επεξεργασία των κινούμενων πλέον εικόνων και των ήχων και το «Adobe Premiere Pro 1.5» για την τελική επεξεργασία του βίντεο.

Στο τέλος αυτής της φάσης, το τελικό προϊόν ήταν έτοιμο, ένα ψηφιακό βιβλίο διάρκειας 53 περίπου λεπτών.

Σχεδιασμός / Δημιουργία Εφαρμογής

Ο σχεδιασμός και η δημιουργία της εφαρμογής στηρίχθηκε στο ελικοειδές μοντέλο (ή μοντέλο εξελικτικής ανάπτυξης) το οποίο ο Ν. Αβούρης στο βιβλίο του, «Εισαγωγή στην Επικοινωνία Ανθρώπου – υπολογιστή»²⁷, ορίζει ως μια μεθοδολογία σχεδιασμού που παρουσιάζει την ανάπτυξη ενός προϊόντος ως μια εξελικτική διαδικασία διαδοχικών βελτιώσεων των φάσεων στο τέλος κάθε κύκλου ζωής και επιτυγχάνει τη μεγαλύτερη δυνατή διαχείριση της διαδικασίας και τον έλεγχο της προόδου του προϊόντος. Κάθε φάση του ελικοειδούς μοντέλου, είναι μια μικρογραφία του κύκλου ζωής που στην συγκεκριμένη εφαρμογή περιλαμβάνει: α) την προδιαγραφή απαιτήσεων, β) τη σχεδίαση αρχιτεκτονικής του συστήματος, γ) τη λεπτομερή σχεδίαση, δ) τη συγγραφή του κώδικα και ε) την ενοποίηση και το συνολικό έλεγχο.

Στη συνέχεια θα περιγράψω αναλυτικά τις φάσεις των δραστηριοτήτων του κύκλου ζωής που χρησιμοποίησα για την πραγματοποίηση αυτής της εφαρμογής.

α. Προδιαγραφή απαιτήσεων.

Στη φάση αυτή καθορίστηκαν οι απαιτήσεις των χρηστών της εφαρμογής. Λαμβάνοντας υπόψη το εύρος χρηστών μιας τέτοιας εφαρμογής επιλέχθηκε ως στυλ αλληλεπίδρασης ο «απευθείας χειρισμός» και ακολουθήθηκαν πιστά οι βασικοί κανόνες ευχρηστίας.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του «απευθείας χειρισμού» είναι:

²⁷ Νικόλαος Αβούρης, «Εισαγωγή στην Επικοινωνία Ανθρώπου – Υπολογιστή», εκδ. Διάλογος, Αθήνα, 2000

- 1 Τα αντικείμενα ενδιαφέροντος του χρήστη αναπαρίστανται στην οθόνη
- 2 Οι ενέργειες του χρήστη πάνω στα αντικείμενα αυτά έχουν άμεσο αποτέλεσμα και κάθε ενέργεια του χρήστη είναι αναστρεπτή.
- 3 Αντί για εντολές ο χρήστης χειρίζεται απ' ευθείας τα αντικείμενα του ενδιαφέροντός του, συνήθως με χρήση δεικτικής συσκευής.

Οι κανόνες ευχρηστίας που λήφθηκαν υπόψη είναι:

- 1 Μικρή ταχύτητα φόρτισης εφαρμογής
- 2 Μικρή επιφάνεια πλαισίων κειμένων
- 3 Απλή διεπιφάνεια χρήστη
- 4 Αποφυγή υπερχρησιμοποίησης πρόσφατης τεχνολογίας
- 5 Γρήγορη παροχή ανάδρασης
- 6 Ευκρίνεια
- 7 Συνοχή εικονιδίων εφαρμογής
- 8 Συγκρατημένη χρήση χρώματος

β) Σχεδίαση αρχιτεκτονικής της εφαρμογής

Η σχεδίαση της εφαρμογής βασίστηκε στους κανόνες του «απ' ευθείας χειρισμού» και της ευχρηστίας και σχεδιάστηκε με storyboard (την απλούστερη πιθανώς μορφή πρωτοτύπου) – μια γραφική απεικόνιση της εξωτερικής εμφάνισης του τελικού προϊόντος που δεν έχει οποιαδήποτε μορφή λειτουργικότητας. Η κατασκευή ενός storyboard, δε θέτει ιδιαίτερες απαιτήσεις σε υπολογιστική ισχύ - στην πραγματικότητα μπορεί να κατασκευαστεί ακόμη και χωρίς τη βοήθειά του. Ο σχεδιασμός του storyboard της συγκεκριμένης εφαρμογής έγινε στο πρόγραμμα «Adobe Photoshop 7.0».

Επίλογος

γ) Λεπτομερή σχεδίαση και δ) Συγγραφή του κώδικα

Η λεπτομερής σχεδίαση και η συγγραφή του κώδικα για τη δημιουργία διάδρασης πραγματοποιήθηκε στο πρόγραμμα «Macromedia “Flash 8”».

ε) Ενοποίηση και Συνολικός έλεγχος

Τέλος, προστέθηκαν τα ερμηνευτικά μέσα του θέματος της πτυχιακής- η έρευνα για το «κοντραμπάντο» και το video της «διασκευής» του βιβλίου «Ο Βασίλης ο Αρβανίτης»- και έγινε ο συνολικός έλεγχος του προϊόντος.

Με την ολοκλήρωση του εγχειρήματος προκύπτει μια εφαρμογή που στοχεύει στην πληροφόρηση γύρω από την πρακτική του κοντραμπάντου, καθώς επίσης και ένα συνοδευτικό κείμενο που δείχνει τον τρόπο δημιουργίας της εφαρμογής. Η εφαρμογή προβάλλει το γενικότερο πλαίσιο, γύρω από το οποίο το κοντραμπάντο δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε με δύο τρόπους, α) μέσω της βιβλιογραφικής έρευνας και β) μέσω ενός video - της «ψηφιακής» διασκευής του βιβλίου του Στρατή Μυριβήλη «Ο Βασίλης ο Αρβανίτης».

Με τη βιβλιογραφική έρευνα, προσπάθησα να συμβάλω στην παροχή γνώσεων για το κοντραμπάντο στη Λέσβο και στο Αϊβαλί, συνθέτοντας ετερόκλητες πηγές, δίνοντας έτσι την ευκαιρία σε όσους επιθυμούν να γνωρίσουν αυτή την πρακτική, ενώ με την «ψηφιακή» διασκευή του βιβλίου του Στρατή Μυριβήλη, περιγράφεται η πρακτική στην καθημερινή της διάσταση μέσω του πρωταγωνιστή ήρωα-κοντραμπατζή. Το συνοδευτικό κείμενο της πτυχιακής, περιγράφει αναλυτικά τα τρία βασικά βήματα (έρευνα για το κοντραμπάντο, σχεδιασμός - δημιουργία ψηφιακού βιβλίου, σχεδιασμός - δημιουργία εφαρμογής) που ακολούθησα, ώστε να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο εργάστηκα.

Η δυσκολία εύρεσης οπτικοακουστικού υλικού που θα συνόδευαν το ψηφιακό βιβλίο, η κατά το δυνατότερο «πιστή» μεταφορά - διασκευή του βιβλίου του Σ. Μυριβήλη διατηρώντας το ύφος του συγγραφέα και τη δομή του μυθιστορήματος και η μη επαρκής γνώση συγκεκριμένων προγραμμάτων, που απαιτούνταν για την υλοποίηση της εφαρμογής, συνιστούν τις βασικές δυσκολίες που αντιμετώπισα κατά τη διάρκεια της υλοποίησης της πτυχιακής μου εργασίας. Παρ' όλα αυτά, πιστεύω, πως αντιμετωπίστηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους και μάλιστα θα έλεγα πως αποτέλεσαν πρόκληση αλλά και το εφαλτήριο για την περαιτέρω εκπαιδευτική μου κατάρτιση.

Ευελπιστώ το τελικό αποτέλεσμα να προσελκύσει το ενδιαφέρον ενός μεγάλου αναγνωστικού (και όχι μόνο) κοινού και αυτό γιατί αποτελεί μια διαδραστική εφαρμογή, η οποία είναι ενδιαφέρουσα, ευχάριστη, συνδυάζει τη γνώση με την ψυχαγωγία και απευθύνεται σε ένα ευρύ φάσμα ηλικιών, ανεξαρτήτου μορφωτικού επιπέδου και ενδιαφερόντων. Τέλος, φιλοδοξώ, αυτή η προσπάθεια να αποτελέσει πρότυπο οδηγό για όσους μελλοντικά επιχειρήσουν κάτι ανάλογο.

Βιβλιογραφία

Βιβλία:

- 1 Βενέζης Ηλ., «Αιολική Γη», εκδ. Εστία, Αθήνα, 1969
- 2 Ιωσηφίδης Θεόδωρος, «Εισαγωγή στην Ανάλυση Δεδομένων Ποιοτικής Κοινωνικής Έρευνας» - σημειώσεις μαθήματος «Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας», τμήμα «Πολιτισμικής Τεχνολογίας & Επικοινωνίας», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2005
- 3 Καραμπλιάς Ι.Ν., «Ιστορία των Κυδωνιών», τυπογραφείο Γ. Σ. Χρήστου και Υιός, 1949
- 4 Κόντογλου Φ., «Το Αϊβαλί, Η Πατρίδα μου», εκδ. Αστήρ, Αθήνα, 1962
- 5 Κουφοπούλου Σ. – Παπαγεωργίου Δ., «Μορφές και Όρια «Περιθωριακών» Επικοινωνιακών Δικτύων στον Αιγαίο Χώρο: Η Πρακτική του Λαθρεμπορίου στο Αϊβαλί και τη Λέσβο», Πρακτικά Συνεδρίου: Δίκτυα Επικοινωνίας και πολιτισμού στο Αιγαίο, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Αθήνα, 1997
- 6 Μυριβήλης Σ., «Ο Βασίλης Ο Αρβανίτης», Εστία, Αθήνα, 1988: 77-78
- 7 Νικόλαος Αβούρης, «Εισαγωγή στην Επικοινωνία Ανθρώπου – Υπολογιστή», εκδ. Διάυλος, Αθήνα, 2000
- 8 Παλαιολόγος Κλ., «Νταή Παναγιώτης», Φιλιππότη, Αθήνα, 1980
- 9 Σάκκαρης Γ., «Ιστορία των Κυδωνιών», Αθήνα, 1920
- 10 Σαρηγιάννης Μ., «Ο αϊτός του Αϊβαλιού», Κως, 2001
- 11 Τσαλίκης Γ., «Μορφές και θυμήσεις, Διηγήματα», Αθήνα, 1996
- 12 «Μουσικά Σταυροδρόμια στο Αιγαίο, Λέσβος (19^{ος}-20^{ος} αιώνες)», Χτούρης Σωτήρης (επιμ), εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 2000
- 13 Alan Dix – Janet Finlay – Gregory Abowd – Russell Beale, «Επικοινωνία Ανθρώπου – Υπολογιστή», εκδ. Γκιούρδας, Αθήνα, 2004
- 14 Deschamps Gaston, «Στους Δρόμους της Μικρασίας: οδοιπορικό Χίος – Σμύρνη – Έφεσος – Καρία – Πισιδία», Κασσεσιάν Σήφης (μετάφραση), εκδ. Τροχαλία, Αθήνα, 1990
- 15 Leilani Clark et al. La Mesa, Lauries Close, Bourne End, Hemel Hempstead, Herts, “Speaking pictures: the role of sound andorality in audio presentations of children’s picture books”, *The New Review of Children’s Literature and Librarianship 2003*
- 16 Scherzer Karl, «Σμύρνη: θεώρηση γεωγραφική, οικονομική και πολιτιστική», μετάφραση: Ξένη Δ., εκδ. Ιστορητής, 1995
- 17 Syd Field, «Το Σενάριο, η Τέχνη και η Τεχνική», εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1986

Περιοδικά:

- 13 Κόντος Β., «Κοντραμπατζήδες», Αγιάσος, τεύχος 70, Μάης-Ιούνης 1986:10
- 14 Περδικάκης Γ., «Ένας Μοσχονήσιος Θυμάται τους Κοντραμπατζήδες», Αγιάσος, τεύχος 34, Μάης – Ιούνη2, 1986:10
- 15 Ψαρρός Δ., «Ο Παληός και η σημασία του στον Αιολικό Χώρο», Μυτιλήνη, Τομ 'Β, 1983:81-85